

מצוות אכילת הפסח

חיוב האכילה

אם מצוות אכילת פסח הינה מצווה בפנ"ע: הרמב"ם בספר המצוות מצוות נה-נו מנה את שחיטת הפסח ואת אכילתו כשתי מצוות נפרדות. ואילו הרס"ג במצוות עשה מז מנאן כמצווה אחת. והגרי"פ פרלא באר בדעת הרס"ג כי השחיטה מכשירה את האכילה ואינה מצווה בפנ"ע. וניתן לבאר כדברי החינוך במצווה קב בדעת הרמב"ן שלא מנה מצוות עשה של אכילת הכהנים כי הינה כלולה בכלל מצוות הקרבנות, וכן הכא סבר הרס"ג כי כלולה מצוות אכילתו בהקרבנות. איתא במסכת נזיר כג.: 'אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מאי דכתיב כי ישרים דרכי ד' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהן אחד אכלו לשום מצווה ואחד אכלו לשום אכילה גסה. זה שאכלו לשום מצווה וצדיקים ילכו בם, וזה שאכלו לשום אכילה גסה ופושעים יכשלו בם. אמר ליה ר"ל האי רשע קרית ליה, נהי דלא קא עביד מצווה מן המובחר פסח מיהא קא עביד'. ויש לעיין בגדר זה שנקטה הגמ' 'פסח מיהא קא עביד' האם בשל כך שנחשב לו לאכילה יצא יד"ח, או משום שדי במה שהקריב את הפסח. ונחלקו בכך שני תירוצי התוס' בפסחים קז. בד"ה 'דילמא'. ר"ת באר כי מדובר באכילה גסה שיש לו בה עוד טעם ותאוה לאכול קצת, ולא שנפשו קצה מלאכול בכלל, ושפיר הוי אכילה. ובתירוץ השני כתבו: 'ועוד י"ל דאין לו לקרותו רשע, כיון שקיים מצוות פסח אע"פ שלא קיים מצוות אכילה, דאכילת פסחים לא מעכבא'.

בבית הלוי ח"ג סי' נא, ג הוכיח מהתוס' בב"ק קי. בד"ה 'אכילה' שכתבו על הגמ' בנזיר דלעיל: 'דהתם לא מיירי באוכלו אכילה גסה ממש, אלא כלומר שאין אוכלו לשם פסח אלא כדי להיות שבע'. שיש באכילת הפסח שתי מצוות, ומלבד מצוות אכילת פסח מקיים מצוות אכילת קדשים. ואמנם משום מצוות אכילת קדשים יכול כל אדם לאכול קרבן זה, וא"צ שדווקא הבעלים יאכלנו. אולם מצד מצוות קרבן הפסח מחוייב לאכול את קרבנו, שכן הוא חיוב על הבעלים. ולדבריו אמנם את דין אכילת הפסח לא קיים, אך את מצוות אכילת קדשים שפיר קיים ולכן אינו רשע. נמצאנו שאף שיש מצווה באכילת הפסח, מ"מ אינו רשע בביטולה, אלא רק בביטול אכילת קדשים.

אכילת הבעלים, אם אכילת הפסח הוא כאכילת קדשים: בבית הלוי ח"ג סי' נא, ג חקר בגדר אכילה זו של הפסח אם מחוייבת להאכל ע"י הבעלים בדווקא, וחובה מיוחדת היא באכילת הפסח, או שיש דין שהקרבן יאכל ולא ישאר נותר ממנו, אך אין חיוב על הבעלים בדווקא לאוכלו. שכן בדין אכילת קדשים קלים ע"י הבעלים נחלקו הראשונים, הרמב"ם לא מנה מצווה באכילתן (רק באכילת הכהנים מקיימים מצווה כפי שכתב הרמב"ם במצווה פט 'שצוה הכהנים לאכול בשר

קדשים' ובהל' מעשה הקרבנות י, א. והחינוך במצווה קב. וראה שהחת"ס בסי' קמ הוכיח לגבי אכילת הכהנים שאין עליהם חובת אכילה מכך שהגיעו לכהן כ'פול', ואין בו דין אכילה ששיעורו בכזית. הרי שיש דין שהקדשים יאכלו ואין מצווה באכילתן), ואילו הרמב"ן בשכחת העשין א כתב שיש מצווה באכילת בעלים. ולפי"ז יש לחקור האם אכילת הפסח הינה חיוב בפנ"ע שמחייב אכילת בעלים, או שהינה מדין אכילת קדשים, שלדעת הרמב"ם אין דין בגברא לאוכלו ואינו מקיים מצווה באכילתו, אך צריך שהקדשים יאכלו ולא יפסדו.

הגרי"ז בזבחים ט. חקר בגדר אכילת קרבן פסח אם חייב לאוכלו או שהוא כשאר קרבנות שיש חיוב שיאכלו אך אין מצווה באכילתן, כלומר אין חיוב לאוכלו אלא חיוב האכילה נובע מדיני הקרבן שיש לאוכלו אך לא מדיני הפסח שעליו להאכל.

והאור שמח בהל' חו"מ פרק ו כתב כי קרבן הפסח נאכל עד חצות ואחר חצות בטל שם הפסח שלו, אלא שעדיין יכול לאוכלו עד השחר מכח אכילת קדשים קלים. ולפי"ז אתי שפיר שנעשה נותר רק בבוקר. וחקר מו"ר במשנת יעקב בהל' חו"מ ח, ט אות ג אם יכול אחר חצות לאוכלו בגגין ועליות, שכן הגר"מ זעמבא בזרע אברהם סי' ה הביא קרית ספר שאף שניתן לאכול קדשים קלים בתוך החומה, אך בפסח ישנה הלכה מיוחדת בדברים טו ה-ז: 'לא תוכל לזבוח את הפסח... כי אם אל המקום אשר יבחר ד'... ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר', ויש לאוכלו רק בירושלים שנתקדשה. וא"כ אחר חצות יש להסתפק אם חוזר להיות כקדשים קלים שדינם לאכול בתוך החומה, או שדינו כפסח להאכל במקום שנתקדש בדווקא.

דיני אכילתו

אכילה על השובע: הפסח נאכל על השובע וע"כ אין מפטירין אחר הפסח. ויש לחקור אם דין אכילת הפסח על השובע הוא מדין אכילת הקדשים (וראה רמב"ם בהל' מעשה הקרבנות י, יא), או שהוא דין מיוחד בדיני הפסח שיש לאוכלו כן.

הרשב"ם ק"ט: בד"ה 'כגון ארדילאי' כתב שדינו של הפסח להאכל בסוף על השובע, 'וכן כל קרבנות כדכתיב למשחה לגדולה'. וכ"כ רש"י בפסחים פו. בד"ה 'אין מפטירין': 'הוא נאכל באחרונה על השבע, שכן חובת כל הקרבנות כדקיימא לן למשחה - לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלין, אין נפטירין על ידי אפיקומן'.

אולם התוס' שם קכ. בד"ה 'מפטירין' בארו שיש הבדל בין דין איסור האכילה אחר הפסח והצורך לאוכלו על השובע לבין דין אכילת שאר המנחות שנאכלות על השובע 'דהתם ה"ט שלא יצא משלחן רבו רעב, אבל במצה לא שייך האי טעמא דלאו משלחן רבו הוא כולי האי'. דהיינו דין אכילת קדשים על השובע הוא חיוב מכח היותו אוכל משולחן גבוה, ולא רצו שיאכל למלוי כרסו ולתאוותו אלא לשם מצווה ובדרך גדולה וחשיבות. אך דין אכילת הפסח אינה כשאר אכילת קדשים, והחיוב לאוכלה על השובע הוא בשל טעמים אחרים, ומדיני הפסח הם.

הגר"ח סולוביצ'יק בסטנסיל בסי' כה הוכיח בדעת הרמב"ם שדין אכילה על השובע לבעלים הוא אמור רק בקרבן פסח ולא בכל אכילת הקדשים, שכן כתב בהל' קרבן פסח ח, ג: 'מצווה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע, לפיכך אם הקריב שלמי חגיגה בארבעה עשר, אוכל מהן תחילה ואחר כך אוכל בשר הפסח כדי לשובע ממנו'. ואם היה זה דין בכל הקרבנות, היה לו להקדים אכילת רשות בדווקא, ולא לאכול חגיגה כשהוא רעב. והדין לאכול על השובע בכל הקרבנות נאמר רק ביחס לאכילת הכהנים.

הגרי"פ פרלא במ"ע מזו הוכיח מלשון הרמב"ם והסמ"ג שהוא רק מצווה מן המובחר ולכתחילה, ואינו לעכב. והרמב"ן במלחמות בדרך כו: מדפי הרי"ף הביא מכילתא 'יאכלוהו, מכאן אמרו הפסח נאכל על השובע, ואין מצוה ומרור נאכלין אכילת שובע'. הרי שדרשה זו מהלכות הפסח נאמרה ולא מהלכות הקרבן.

המצווה לאכול את כל הפסח, או כזית בלבד: בשיעור המצווה של אכילת קרבן הפסח נפלה מחלוקת. שכן הרמב"ם בהל' קרבן פסח ח, ג כתב: 'אם לא אכל אלא כזית יצא ידי חובתו, ומאידך אסור להשאיר ממנו עד בקר. השאגת אריה בסי' צו נקט כי המצווה לאכול את כל הפסח כולו ולא כזית בלבד. והוכיח כן מזבחים צו: שרצתה הגמ' שעשה של אכילת מוח העצם ירחה לא תעשה של 'עצם לא תשברו', הרי שיש מצווה באכילת כל בשר הפסח. ומה שכתב הרמב"ם שיוצא יד"ח בכזית, י"ל שמדינא אכן יוצא בשיעור זה, אך מצווה קיומית יש בידו אם יאכל יותר מכך. ויש לעיין אם החיוב הוא על הגברא לאכול את כל הקרבן, או שהקרבן יאכל כולו, ככל הקדשים שהמצווה על החפצא של הקדשים שיאכלו, ואין חיוב על הבעלים לאכול. הרי"פ פרלא במ"ע מזו כתב בשיטת הרמב"ם שישנן שני שיעורין, לעיכובא יש לאכול כזית, ומצווה מן המובחר לאכול כביצה.

המנ"ח במצווה קלד דחה את ראיית השאג"א, שכן הגמ' מדברת כשיש כזית אחד בלבד והוא נמצא בעצם ואז הוא דוחה את הל"ת. והמצווה לדידו הינה באכילת כזית בלבד ככל מ"ע שצריך שיעור כזית למצוותה, וביותר מכך מחוייב לאכול רק בכדי שלא יביאנו לאיסור נותר. וכן הוא ברש"י בדרך צא. בד"ה 'ואפילו חבורה' שכתב: 'לא תליא מילתא דפסח אלא באכילה, יחיד ויכול לאכול כזית – שוחטין עליו'. הרי שכל שביכולתו לאכול כזית שוחטים עליו ואף שלא יאכל כולו. אמנם הרמב"ם שם ב, ב התנה את השחיטה על היחיד ביכולתו לאכול את כולו. הרי ששוחטים על אכילת כזית בתנאי שיאכל כולו.

נפק"מ יהא לכך אם יכול להאכיל מהפסח לקטנים, דלשאג"א באכילתן הוא מבטל את מצוות אכילתו וע"כ יש להמנע מלהאכילן (אא"כ אין מצווה על הבעלים לאוכלן, אלא חייב הקרבן להאכל, ואז יכול להאכיל לקטנים), אך למנ"ח אחר שאכל כזית וקיים מצוותו יכול להאכיל לאלו שאינם מצוין, ומסייעים הם לכך שלא יותיר ממנו. וראה תוס' בדרך פח. בד"ה 'שה' שמדין חינוך מותר להאכילן, ולא חששו לביטול מצוות הבעלים.

גדר איסור שבירת עצם באכילת הפסח: המשאת משה בפסחים בסי' קטו חקר בדין איסור שבירת עצם בקרבן הפסח אם הוא מהלכות אכילת הפסח שאין לשבור ולאכול מהעצם, או דין בקרבן הפסח שלא ישבור את העצם אך אינו דין באכילתו. החינוך במצווה זו כתב בטעם איסור זה שאין הוא כבוד לבני מלכים לשבור העצמות, ונראה א"כ שהבין שהאיסור הוא בדרך אכילתו. אולם מהתוספתא בפסחים ו, ה שראתה לנכון לציין שהשובר עצם לוקה אך הפסח כשר, נראה שהוא מהלכות הקרבן שאין לשבור בו עצם. ובכך באר מדוע לא נאמר שיעור בשבירה האסורה. שכן הבינו שהאיסור הוא לשבור עצם בעת אכילתו, ואזי גם שיעור כל שהוא יש לאסור. בספר תולדות אדם עמ' סא הובא שרבי זלמל'ה מוולאזין (אה הגר"א מוילנא), דייק בלשון הפסוק בשמות יב, מו: 'בבית אחד יאכל, לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה, ועצם לא תשברו בו', שלגבי איסור הוצאת הבשר נקט הכתוב בלשון יחיד 'לא תוציא', ואילו באיסור שבירת עצם נאמר האיסור בלשון רבים 'לא תשברו'. ובכך ראה מקור לדין המובא הירושלמי בפסחים נו. שיש שובר אחר שובר, ואין מוציא אחר מוציא. הרי שמתחייב על כל שבירה נוספת ששובר עצם בלילה זה, שכן ריבה הכתוב שבירת עצם בלשון רבים, ברם לגבי איסור הוצאת הפסח נאמר האיסור בלשון יחיד, ואחר שיצא החוצה אינו מתחייב על הוצאה נוספת. ולחקירה דלעיל יתכן לומר, כי נאמר כאן גדר נוסף. איסור הוצאת הפסח החוצה הוא ודאי דין בהלכות הקרבן וע"כ דין הוא בחפצא, ואחר שהוציאו – פסלו, ולא מתחייב על הוצאה נוספת. לעומת זאת איסור שבירת העצם הוא דין באכילת הבעלים, וא"כ בכל שלב באכילה קאי איסור זה על הגברא להמנע מלשבור עצם, ושפיר מחוייב על כל שבירה נוספת.

שינה מהווה הפסק באכילת פסח: במשנה בפסחים י, ה נאמר: 'ישנו מקצתן יאכלו, כולן לא יאכלו. רבי יוסי אומר נתנמנמו יאכלו, נרדמו לא יאכלו'. הרי ששינה מהווה הפסק באכילה. הרשב"ם בדף צט: באר כי איירי לעניין הפסק באכילת מצה, והתוס' בד"ה 'אמר רב', הרז"ה, ראב"ד, מהר"ם חלאוה והרא"ה כתבו כי דווקא לעניין אכילת קרבן פסח, השינה מהווה הפסק. הרי שהבינו ששינה כשלעצמה, אינה מהווה הפסק באכילה. וכן פסק השו"ע בסי' קעח, ז: 'אדם שישן בתוך סעודתו שינת עראי, לא הוי הפסק'. וי"ל דנחלקו אם השינה מהווה הפסק בסעודה עצמה ואין לצרף אכילותו בשל הפסק באכילתו, או שלעצם אכילתו השינה אינה מהווה הפסק, אך אזלה לה המצווה ואכילת מצווה הראשונה, בשל הפסק של השינה.

מאימתי חל איסור נותר לראב"ע: הגמ' בברכות ט. מביאה שר' אלעזר בן עזריה סבר כדעת רבי אליעזר שלמד מהפסוק 'שם תזבח את הפסח בערב' ש'בערב אתה זובח, וכבוא השמש אתה אוכל, ומועד צאתך ממצרים אתה שורף'. ובאר רש"י בד"ה 'שם' ש'בבקר הוא נעשה נותר, שהגיע זמן שריפה'. והנה הגמ' בפסחים בדף קכ: הביאה את המשנה שאומרת: 'הפסח אחר חצות

מצוות אכילת הפסח ~ קבא

מטמא את הידים'. והעמידה הגמ' את משנה זו אליבא דראב"ע, הרי דנעשה הפסח נותר בחצות ולא רק בבקר כדאשכחן במסכת ברכות. וכן נאמר בתוספתא בפסחים ה, יג: 'פסח אין נאכל אלא בלילה, ואין נאכל אלא עד חצות, ואין חייבין עליו משם נותר... עד שיעלה עמוד השחר'. והוא אליבא דראב"ע דס"ל שנאכל עד חצות, ונאמר שם שנעשה נותר רק בעלות השחר (ראה בחסדי דוד שם שהוכיח שלא נאמרה תוספתא זו לר"ע וכי החמירו לאוכלו עד חצות. שכן נאמר בזבחים נז: שמהלשון 'עד חצות' מוכח שהוא מדינא ולא מתקנ"ח להרחיק מהעבירה).

האור שמח בהל' חו"מ ו, א באר שעד חצות נאכל כקרבן פסח, ומכאן ואילך הינו ככל קדשים קלים ואינו נאכל עוד בתורת קרבן פסח, ואזי נעשה נותר רק בבקר מדין קדשים קלים. לפי"ז שם פסול 'נותר' אינו חל משום הלכות קרבן הפסח, אלא מהלכות הקדשים הוא וע"כ רק בבקר נפסל. אולם איסור אכילתו כקרבן הפסח חל כבר מחצות.

ובהררי קדם ס" נד נקט כי חידשה תורה איסור לאוכלו בלילה זה שלא כקרבן פסח, ולא יכול להאכל כקדשים קלים אף אחר חצות. ובזאת באר את השגת הרמב"ן במ"ע יב מדוע השמיט הרמב"ם את איסור אכילת הפסח ביום למחרת, שכן מדיני קרבן הפסח יש לאכול את הקרבן עד חצות ולא לאחריו, ואינו איסור נפרד.